

22.6.2022

EOAK/7062/2021

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Peter Fagerholm

VAPAUDENMENETYS JA SUHTEELLISUUSPERIAATE

1 ASIAN VIREILLETULO

Määräyksestäni suoritettiin 30.9.2021 ennalta ilmoitettu tarkastus Itä-Suomen poliisilaitokseen. Tarkastus suoritettiin etäyhteydellä. Poliisilaitoksen minulle toimittamasta ennakkoaineistosta kiinnitti huomiota tapaus, jossa liettualainen mies (jatkossa epäilty) oli vapautensa menettäneenä noin 18 tuntia epäiltynä näpistyksen yrityksestä.

Epäilty kertoi poliisille olevansa työkomennuksella Suomessa, eikä hänellä ollut täällä vakituista asuntoa. Hänen henkilöllisyytensä oli kuitenkin poliisin tiedossa. Heräsi kysymys, oliko näin pitkälle vapaudenmenetykselle perusteita erityisesti ottaen huomioon rikosepäilyn laatu sekä kaikkien pakkokeinojen käytössä sovellettava suhteellisuusperiaate.

Päätin eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 4 §:n nojalla ottaa asian käsiteltäväkseni omasta aloitteestani.

2 SELVITYS

Itä-Suomen poliisilaitos on antanut lausuntonsa. Selvityksensä ovat antaneet komisario A ja vanhemmat konstaapelit B ja C.

Käytettävissäni on ollut myös rikosilmoitus ja epäillyn kiinniottopöytäkirja asiassa - - -.

2.1 Tapahtumat ja selvitykset

Rikosilmoituksen mukaan epäilty oli kuopiolaisessa kaupassa ottanut hyllystä tuotteita yhteisarvoltaan 120,80 (ilman alv) ja pukenut ne ylleen. Epäilty kuitenkin hylkäsi tuotteet havaittuaan vartijan tarkistavan sovituskopit. Ilmoituksen mukaan tuotteita ei saatu myyntikuntoisina takaisin.

Epäilty otettiin kiinni 4.6.2021 klo 18.30. Kiinniottopöytäkirjan mukaan yleinen edellytys kiinniotolle oli, että häntä epäiltiin todennäköisin syin rikoksesta (näpistykseen yritys). Erityisenä edellytyksenä oli, että hänellä ei ollut vakinaista asuntoa Suomessa ja oli todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa.

Kiinnioton kirjallisissa perusteluissa on kirjattu seuraavaa:
"Liettualainen henkilö. Työreissulla Suomessa. Ei vakinaista asuntoa Suomessa, eikä pysty kertomaan missä majoittuu."

Epäilty vapautettiin kuulustelujen jälkeen 5.6.2021 klo 12.35.

Vanhemmat konstaapelit B ja C kertoivat saaneensa hälytystehtävän kuopiolaiseen kauppaliikkeeseen, jossa oli hieman aggressiivisesti käyttäytyvä näpistelijä. Heidän saavuttuaan paikalle epäilty käyttäytyi kiihtyneesti ja hän oli haluton selvittämään asiaa. B:n ja C:n mukaan epäilyllä ei ollut osoitetta Suomessa, eikä hän pystynyt kertomaan, mistä hän olisi tavoitettavissa. Lisäksi selvisi, että asianomistajalla oli korvausvaatimus, koska tuotteiden myyntipakkaukset olivat rikkoontuneet. Epäilty otettiin komisario A:n päätöksellä kiinni ja kuljetettiin Kuopion poliisivankilaan.

Komisario A:n mukaan rikos- ja tehtävälmoitustietojen perusteella epäilty oli käyttäytynyt aggressiivisesti, ja hän oli kaupan vartijan mukaan syyllistynyt näpistykseen samassa paikassa myös muutama päivä aiemmin, josta kirjattiin erillinen rikosilmoitus.

A:n mukaan tehtävällä ollut poliisipartio on kiinniottopöytäkirjan tietojen mukaan ollut häneen puhelimitse yhteydessä 4.6.2021 klo 19.20. A:n mukaan hän ei muista puhelun sisältöä tai tarkkaa ajankohtaa, koska yhteydenotto ajoittui samaan aikaan koulujen päätösviikonlopun työjohtopalaverin kanssa. Tämän takia hän ei todennäköisesti ole kirjannut tehtävälmoitukseen myöskään lokimerkintöjä kiinniottoperusteista.

A:n mukaan tehtävä- ja rikosilmoitustietojen perusteella kiinniottoperusteena on ollut pakkokeinolain 2 luvun 5 § kohta 4 (epäilyllä "ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa"). A:n mielestä kiinniottoa voidaan perustella myös rikollisen toiminnan jatkamisvaaralla, johon liittyy epäillyn aggressiivisuus ja aiempi näpistys. Näitä ei kuitenkaan A:n mukaan ole kirjattu kiinniottoperusteisiin, mutta hän uskoo ainakin aggressiivisuuden vaikuttaneen siihen, ettei tapahtumaa ole käsitelty paikan päällä kauppaliikkeessä ja että epäilty on ylipäätään kiinniotettu.

A:n mukaan klo 16-17 jälkeen Kuopion pääpoliisiasemalla ei ole enää töissä rikostutkijoita ja valvonta- ja hälytystoiminnan partioilla on viikonloppuisin ilta- ja yöaikaan ja erityisesti tuolloin koulujen päätösviikonloppuna runsaasti hälytystehtäviä, eikä pitkäkestoisempiin kuulusteluihin tai tutkintatoimenpiteisiin aikaa.

Itä-Suomen poliisilaitoksen mukaan asian käsittely paikan päällä sakkomenettelyssä ei ollut mahdollista asianomistajan korvausvaatimuksen vuoksi. Partion mukaan epäilty oli myös kiihtynyt ja aggressiivinen sekä haluton selvittämään asiaa. Kiinniottopöytäkirjan tai partion selvityksen mukaan aggressiivisuus ei kuitenkaan vaikuttanut siihen, että epäilty otettiin kiinni. Poliisilaitoksen mukaan paikalla saatiin selvitettyä, että epäilty oli Suomessa töissä, koska tieto on kirjattu kiinniottopöytäkirjaan. Tutkintailmoitukseen on kirjattu myös epäillyn puhelinnumero.

Poliisilaitoksen mukaan on esitetty vain epäillyn olleen haluton selvittämään asiaa, mutta konkreettista vaaraa siitä, että hän olisi pyrkinyt poistumaan maasta, ei selvityksistä ilmene.

Poliisilaitoksen mukaan epäillyn kiinniotto ei ole voinut tulla kyseeseen pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 2 c-kohdan jatkamisvaaralla, kuten komisario A selvityksessään esittää, koska näpistyksen yrityksen maksimirangaistus (sakkoa) ei riitä kiinniottoon kyseisellä perusteella. Näin ollen epäillyn kiinniotto ei poliisilaitoksen näkemyksen mukaan täyttäisi pakkokeinolaissa säädettyjä edellytyksiä.

Poliisilaitoksen mukaan, mikäli epäillyn käyttäytyminen oli siinä määrin uhkaavaa tai muuten sellaista, että hänen voitiin perustellusti olettaa syyllistyvän rikokseen tai aiheuttavan huomattavaa häiriötä tai vaaraa yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle, olisi kiinniotto voinut olla mahdollista poliisilain 2 luvun 10 §:n nojalla (rikoksilta ja häiriöiltä suojaamiseksi). Tällöin kiinniottaminen on mahdollista enintään 24 tunniksi, mutta lähtökohtaisesti kuitenkin vain niin pitkäksi ajaksi kuin on todennäköistä, että kiinni otettu syyllistyy rikokseen tai aiheuttaa häiriötä tai vaaraa. Poliisilaitoksen mukaan näpistystapauksissa todennäköisyys syyllistyä vastaavanlaisiin rikoksiin yleensä poistuu viimeistään silloin kun kaupat menevät kiinni. Kuitenkin kiinnioton 18 tunnin kesto voitaisiin poliisilaitoksen mukaan pitää suhteellisuus- ja vähimmän haitan periaatteen vastaisena.

Poliisilaitoksen mukaan se, ettei poliisilaitoksella ole valmiutta suorittaa kuulusteluja ilta-aikaan, ei voi olla peruste kiinniottolle. Asiassa olisi poliisilaitoksen mukaan voitu toimia siten, että epäillyltä olisi pyritty hankkimaan yhteystiedot ja varmistamaan niiden oikeellisuus hänen tavoittamiseksi esitutkintaa varten. Epäilylle olisi voitu myös kertoa, että hänet voidaan etsintäkuuluttaa, mikäli hän ei noudata kutsua saapua kuulusteluun.

3 RATKAISU

3.1 Lähtökohdat

Pakkokeinolain 1 luvun 2 §:n mukaan pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinon käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaaminen ja muut asiaan vaikuttavat seikat. (suhteellisuusperiaate)

Pakkokeinolain 2 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan poliisimies saa rikoksen selvittämistä varten ottaa kiinni verekseltä tai pakenemasta tavatun rikoksesta epäillyn.

Lainkohdan 2 momentin mukaan poliisimies saa myös ottaa kiinni rikoksesta epäillyn, joka on määrätty pidätettäväksi tai vangittavaksi. Poliisimies saa lisäksi ottaa tuomioistuimen pääkäsittelyn tai päätösharkinnan aikana kiinni vastaajan, jonka vangitsemista on vaadittu tuomitsemisen yhteydessä, jos kiinniottaminen on tarpeen hänen poistumisensa estämiseksi.

Lainkohdan 3 momentin mukaan, jos pidättämiseen on edellytykset, poliisimies saa ottaa rikoksesta epäillyn kiinni ilman pidättämismääräystäkin, jos pidättäminen voi muuten vaarantua. Poliisimiehen on ilmoitettava kiinniottamisesta viipymättä pidättämiseen oikeutetulle virkamiehelle. Tämän on 24 tunnin kuluessa kiinniottamisesta päätettävä, onko kiinni otettu päästettävä vapaaksi vai pidätettävä. Kiinnioton jatkuminen yli 12 tuntia edellyttää pidättämisen edellytysten olemassaoloa.

Pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 1 momentin mukaan rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan pidättää, jos:

- 1) rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta;
- 2) rikoksesta on säädetty lievempi rangaistus kuin kaksi vuotta vankeutta, mutta siitä säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän: a) lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa; b) vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa; taikka c) jatkaa rikollista toimintaa;
- 3) hän on tuntematon ja kieltäytyy ilmoittamasta nimeään tai osoitettaan taikka antaa siitä ilmeisesti virheellisen tiedon; tai

- 4) hänellä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa.

Säännöksen esitöissä (HE 222/2010 vp. s. 248) todetaan, että ulkomaalaisen vapaus tulisi vain rajatuissa tapauksissa riistää kohdassa tarkoitetun karttamisvaaran perusteella. Henkilöä ei voida pidättää pelkästään sillä perusteella, että hän asuu ulkomailla. Kohdan edellyttämästä karttamisen todennäköisyydestä tulee esittää selvitystä. Vähimmän haitan periaatteen ja suhteellisuusperiaatteen soveltamisen lisäksi tulisi ottaa huomioon mahdollisuudet saada epäilty yhteistoiminnassa hänen kotimaansa viranomaisten kanssa tulemaan ulkomailta osallistumaan rikosprosessiin tai tulemaan suorittamaan rangaistusta.

Pakkokeinolain 2 luvun 6 §:n mukaan ketään ei saa pidättää, jos pidättäminen olisi kohtuutonta asian laadun taikka rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olosuhteiden vuoksi.

Oikeuskirjallisuudessa (Esitutkinta ja pakkokeinot. Fredman, Kanerva ym. Alma Talent 2020, s. 781) todetaan, että maastapoistumisvaarasta tulee olla todennäköisyysnäyttö, eikä siihen riitä yksistään se, että pidätettävä on ulkomaalainen. Pakkokeinolain 2 luvun 6 §:ssä säädetystä kohtuusvaatimuksesta johtuu, että vähäisestä rikoksesta pidättäminen ei tällöinkään ole sallittua.

Esitutkintalain 6 luvun 5 §:n 2 momentin mukaan epäilty, jota ei ole pidätetty tai vangittu, on velvollinen olemaan esitutkinnassa läsnä kerrallaan enintään 12 tuntia ja, jos pidättämiseen on pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n mukaiset edellytykset, enintään 24 tuntia.

3.2 Arviointi

Totean ensin, ettei minulla ole aihetta laajasti arvioida sitä, onko tässä tapauksessa ollut olemassa perusteita ottaa epäiltyä kiinni poliisilain 2 luvun 10 §:n nojalla (rikoksilta ja häiriöiltä suojaamiseksi). Tähän vaihtoehtoiseen kiinniottoperusteeseen on viitannut ainoastaan poliisilaitos. Kuten poliisilaitoskin kuitenkin toteaa, mikäli epäilty olisi otettu kiinni rikoksilta ja häiriöltä suojaamiseksi, olisi kiinnioton kesto (18 tuntia) joka tapauksessa voitu katsoa olleen muun muassa poliisilain suhteellisuusperiaatteen vastaista.

Totean myös A:n esittämän johdosta, ettei epäillyn vapaudenmenetykselle pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 1 momentin 2 c-kohdan (jatkamisvaara) perusteella ole tässä tapauksessa ollut olemassa pakkokeinolaissa säädettyjä perusteita. Tämän on todennut myös poliisilaitos. Näpistyksestä voidaan tuomita vain sakkorangaistus.

Epäillyn kiinniottaminen tämän säännöksen perusteella olisi edellyttänyt jatkamisvaaran lisäksi todennäköisiä syitä epäillä häntä rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta.

Arvioitavana tässä asiassa on keskeisesti se, oliko näin pitkälle vapaudenmenetykselle perusteita erityisesti ottaen huomioon rikosepäilyn laatu (näpistyksen yritys) ja muun muassa suhteellisuusperiaate.

Tältä osin totean seuraavaa.

Epäillyn kiinniottaminen pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdan perusteella edellyttää ensinäkkin sitä, että henkilöä voidaan todennäköisin syin epäillä rikoksesta (yleinen edellytys). Toisena edellytyksenä (erityinen edellytys) on, että henkilöllä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa. Lähtökohtaisesti kiinniottaminen (ja pidättäminen) on siis ulkomailla asuvan henkilön osalta mahdollista rikoksesta säädettyyn rangaistusasteikkoon katsomatta, mikäli epäillään hänen karttavan esitutkintaa poistumalla maasta. Vaikka tässä asiassa ei ole erityisesti kyse vapaudenmenetyksen perusteesta, totean, että mikä tahansa epäily rikosprosessin karttamisesta ei riitä, vaan epäilyn pitää perustua todennäköisiin syihin ja että kyse on nimenomaan ulkomaille poistumisesta.

Keskeistä on, että pakkokeinolain 2 luvun 1 §:n 3 momentin mukaan kiinnioton jatkuminen yli 12 tuntia edellyttää pidättämisen edellytysten olemassaoloa. Tätä on oikeuskirjallisuudessa (Pakkokeinolaki – Kommentaari. Satu Rantaeskola (Toim.). Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja, Tampere 2014, s. 40) kuvattu seuraavalla esimerkillä:

”Henkilö otetaan kiinni pahoinpitelystä illalla klo 19.00. Kiinniottaminen katsotaan tarpeelliseksi vaikeuttamis- ja jatkamisvaaran vuoksi, eli kutsuminen kuulusteluun myöhempään ajankohtaan ei ole riittävä. Tutkijat ovat paikalla vasta seuraavana aamuna klo 8.00, eli asiaa voidaan arvioida seuraavan kerran vasta tämän jälkeen. Näin ollen kiinniottohetkellä tulee olla käsillä pidättämisen edellytykset, koska henkilö tulee olemaan kiinni yli 12 tuntia.”

On myös huomattava, että pakkokeinolain 2 luvun 6 §:n mukaan ketään ei saa pidättää, jos pidättäminen olisi kohtuutonta asian laadun taikka rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olosuhteiden vuoksi (vaikka muut pidättämisen muodolliset edellytykset täytyisivätkin). Yhdyn oikeuskirjallisuudessa esitettyyn, että kohtuussyistä vähäisestä rikoksesta pidättäminen ei yleensä ole sallittua.

Jos arvioidaan kiinnioton yhteydessä, että vapaudenmenetys tulee kestämään yli 12 tuntia, tulee pidättämisen yleisten ja erityisten edellytysten lisäksi arvioitavaksi, onko kiinniotto kohtuutonta, vaikka henkilöä ei pidätettäisiinkään. Lisäksi tulee joka tapauksessa sovellettavaksi suhteellisuusperiaate (pakkokeinolain 1 luvun 2 §), joka koskee kaikkea pakkokeinojen käyttöä.

Komisario A on yleisjohtajana päättänyt epäillyn kiinniottamisesta. A:lla ei kuitenkaan kertomansa mukaan ole muistikuvia poliisipartion yhteydenotosta taikka päätöksestään, jota hän ei kertomansa mukaan tapahtuma-aikaan kesken olleen poliisipartioiden aloituspalaverin vuoksi kirjannut tapahtumapäiväkirjaan. A on kuitenkin kertomansa mukaan tietoinen siitä, ettei tapahtumailtana ollut tutkijoita töissä, jotka olisivat voineet kuulustella epäiltyä.

Käsitykseni mukaan epäillyn alkuperäiselle kiinniotolle on sinänsä esitetty riittävät perusteet. A:n olisi kuitenkin kiinniotosta päättäessään tullut ottaa huomioon, ettei epäiltyä ilmeisestikään voitu kuulustella ennen kuin vasta seuraavana päivänä. Nyt käsillä olevassa tapauksessa tämä tarkoitti yli 12 tunnin vapaudenmenetystä, koska tutkijat saapuivat töihin vasta seuraavana päivänä.

Ottaen erityisesti huomioon, että tutkittavana oli hyvin lievä rikosepäily (näpistykseen yritys), josta säädetty ankarin rangaistus on vain sakko, yli 12 tunnin kiinniotto on mielestäni ollut sekä pidättämisen kohtuusvaatimuksen että suhteellisuusperiaatteen vastaista.

Totean vielä seuraavaa.

Kiinnioton tarkoitus on ollut turvata esitutkinnan toimittaminen. Kuitenkin henkilöön kohdistuvien pakkokeinojen käytön edellytyksiä tulee harkita hyvin huolellisesti ja ensisijaisesti tulee harkita muita lievempiä keinoja esitutkinnan turvaamiseksi.

Käytettävissäni olevan aineiston perustella arvioituna epäillyn asia ei näytä olleen tapahtumapaikalla hoidettavissa sakkomenettelyssä (rangaistusvaatimus), koska asianomistajalla oli vahingonkorvausvaatimus. Epäselväksi kuitenkin jää, millaiset mahdollisuudet poliisipartiolla olisi ollut itse kuulustella epäilty samana iltana. Tämä olisi ilmeisesti edellyttänyt ainakin etätulkkausta, koska epäilty on seuraavana päivänä poliisilaitoksella kuulusteltu tulkin välityksellä. Tiedossani ei myöskään ole, kuinka kiireinen ilta muutoin oli ja olisiko epäillyn mielentilan takia kuulustelu tuossa tilanteessa ylipäänsä ollut mahdollista. Yhdyn joka tapauksessa poliisilaitoksen näkemykseen, jonka mukaan se, että poliisilaitoksella ei ole valmiuksia kuulusteluihin ilta-aikaan, ei voi olla peruste kiinniotolle.

4 TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.2 esittämäni käsitykset pidättämisen kohtuusvaatimuksesta ja pakkokeinolain suhteellisuusperiaatteesta sekä muista epäillyn vapaudenmenetyksestä päätettäessä huomioon otettavista seikoista komisario A:n tietoon. Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni hänelle.

Lähetän päätökseni tiedoksi myös Itä-Suomen poliisilaitokselle.